

Ključni elementi korektne avtorske pogodbe za izdajo prevoda literarnega dela

Namen pričujočega prispevka je predstavitev problematičnih določil obstoječih avtorskih pogodb za izdajo literarnega prevoda in opredelitev primernih prevajalskih pogajalskih izhodišč, na podlagi katerih bi v sodelovanju z drugimi »socialnimi partnerji« (založniki, predstavniki kolektivnih organizacij in predstavniki države) zasnovali korektno osnovno avtorsko pogodbo za izdajo prevoda literarnih del. Takšno osnovno pogodbo bi nujno potrebovali tako za zaščito književnega prevajalca kot tudi za prenovo knjižnega trga, ki je ravno zaradi takšnih podrtih razmerij med deležniki v zelo slabem stanju.

Osnova za omenjeno pogodbo so lahko smernice, ki jih v svojih dokumentih in pravilnikih opredeljujeta zlasti DSKP in Evropski svet združenj književnih prevajalcev CEATL. Po anketi, ki jo je leta 2010 objavil [CEATL](#), Slovenija namreč spada med države, ki nimajo osnovne pogodbe, usklajene med prevajalci in založniki. To je seveda eden od ključnih vzrokov za neurejenost tega področja, ranljivost slovenskega književnega prevajalca in s tem založniškega sektorja v celoti. [CEATL tovrstno standardizirano in usklajeno pogodbo vsekakor priporoča](#), saj »obema stranema zagotavlja temeljne pravice in omejuje učinke nesorazmerne pogodbene moči med njima«.

Leta 2007 je DSKP sicer pripravil podoben dokument z naslovom *Merila in normativi za prevajalske avtorske pravice*, ki pa ga je Združenje založnikov zavrnilo. Sam dokument dovolj nazorno kaže, da se položaj književnih prevajalcev vse od devetdesetih let dalje v Sloveniji vztrajno slabša. Ne le da se honorarji vztrajno nižajo, založniki izvajajo tudi vse večje pritiske še v druge smeri. Izhajajoč iz današnjega stanja na tem področju lahko izmed sestavnih členov pogodbe izpostavimo zlasti sporne določbe treh vrst, ki zajemajo:

- obseg prenosa avtorskih pravic,
- višino honorarjev in
- roke izplačevanja honorarjev.

Prenos avtorskih pravic

Avtor je imetnik moralnih, materialnih in malih avtorskih pravic. Moralnih (npr. pravica do priznanja avtorstva in do spoštovanja dela) ni mogoče prenašati na nikogar, prenos materialnih pravic, vezanih na uporabo avtorskega dela, pa je stvar dogovora med založnikom in prevajalcem. Zahteve po prenosu čim večjega števila materialnih avtorskih pravic v zadnjem času postajajo vedno bolj pogoste. Zgovoren je spodnji primer nedavnega predloga spornega člena v pogodbi za izdajo prevoda pri neki slovenski založbi:

»Z izročitvijo avtorskega dela avtor prenaša na naročnika, poleg pravice distribuiranja avtorskega dela v tiskani in elektronski obliki, še naslednje pravice:

- *pravico radiodifuznega oddajanja,*
- *pravico avdiovizualne priredbe,*
- *pravico javnega izvajanja,*
- *pravico shranitve v elektronski obliki, vključno z distribucijo (prodajo in izposajo) e-knjige,*
- *pravico shranitve s tonskim in vizualnim snemanjem,*
- *pravico dajanja na voljo javnosti,*
- *pravico predelave in*
- *pravico javnega prenašanja.*

Prenos pravic iz prejšnjega odstavka je izključen, omejen za čas trajanja avtorske pravice in brez prostorskih omejitev.«

Prevajalec lahko s podpisom tovrstne pogodbe te pravice delno ali v celoti prenese na založnika, vendar se mora zavedati, da s tem ni več imetnik teh avtorskih pravic, ampak se jim odreka in ni več upravičen do nadomestil

za uporabo svojega avtorskega dela v navedenih primerih. Nadomestila za uporabo avtorskih del po mnogih od zgornjih pravic pri nas zbirata dve kolektivni organizaciji, ZAMP in SAZOR. Avtorji, ki so člani obeh kolektivnih organizacij, neposredno od njiju enkrat letno prejmejo nadomestilo. V zvezi s prenosom teh pravic je za avtorja prevajalca smiselno na založnika prenesti zgolj pravico objave in distribuiranja avtorskega dela v tiskani (in po dogovoru tudi e-obliki), kar bi moralo biti zapisano tudi v osnovni pogodbi. Prenos vseh drugih pravic je sporen in ni stvar osnovne pogodbe, ampak dodatnih dogovorov.

Omejitve

Že osnovne pravice pa avtor prenaša z bistvenimi omejitvami, te so prostorska, časovna in količinska.

V zgoraj navedenem primeru sta časovni in prostorski obseg prenosa avtorskih pravic problematična. Tovrstna dikcija (»brez prostorskih omejitev«) je nesmiselna in nekorektna, saj bo založnik prevajalčevo delo vendar distribuiral zgolj v Sloveniji, v pogodbi pa mora biti vedno naveden tudi čas trajanja avtorske pravice, ki v zgornjem primeru ni podan. CEATL opozarja, da morajo biti pravice uporabe prevoda vedno časovno določene, v nobenem primeru pa ne bi smele preseči obdobje 10 let, pri čemer je dolgoletni slovenski standard 5 let od datuma podpisa pogodbe.

Ostaja še količinska omejitev, torej omejitev, ki zadeva naklado. Glede tega vprašanja je treba doseči širši družbeni dogovor, preden lahko oblikujemo standardno avtorsko pogodbo. Stanje na trgu namreč kaže, da je knjiga, ki se proda v 1000 izvodih, danes že uspešnica. Skupaj z založniki bi tako morali doreči, kaj je zanje sprejemljiva spodnja meja, in določiti realno naklado, za katero prevajalec prepisuje svoje pravice na založnika. Nobenega dvoma ni, da je ta nekajkrat nižja od naklade, ki jo danes zagovarjajo založniki, to je 10.000 izvodov.

Višina avtorskih honorarjev

Kot beremo v dokumentu *Merila in normativi za prevajalske avtorske pravice* iz leta 2007, so bili v »času sporazuma o avtorskih honorarjih med avtorji in založniki (v veljavi do 17. 12. 1994), ki ga je nadziralo Ministrstvo za kulturo« običajni honorarji zadovoljivi, saj so bili usklajeni s povprečno slovensko plačo (1 pola prevedene proze = pol povprečne slovenske plače, tj. današnjih cca. 900 EUR bruto). Višina honorarjev po letu 1994 vztrajno pada, kar je neposredna posledica deregulacije trga, ki so jo dosegli založniki. Razen v primeru subvencioniranih knjig ni v Sloveniji danes nikakršnega nadzora nad tem, kakšne honorarje založniki izplačujejo v primeru drugih izdaj.

Na spletni strani DSKP je objavljen [Tarifnik](#) za obračun avtorske pole prevoda. trenutno je JAK RS določil avtorski honorar na polo prevoda 282,00 EUR in ga opredelil kot minimalni honorar za literarni prevod, ki pa se letno usklajuje z višino povprečne plače. Primerov, da bi prevajalec dobil na polo več od tega predpisanega honorarja, praktično ni.

Stanje je v resnici še veliko slabše. Te tarife se založniki držijo, le če je knjiga subvencionirana. V vseh drugih primerih so honorarji nižji – od 160 pa tja do 80 EUR na avtorsko polo, in to ne glede na zahtevnost in jezik izvirnika, izkušnost prevajalca, obseg ali tržno uspešnost dela.

Hkrati z nižanjem honorarjev se izkrivlja tudi pojem slovenske avtorske pole. Avtorska pola obsega 16 strani, na katerih je trideset vrstic besedila, v njih pa do 60 znakov skupaj s presledki. V praksi to pomeni – ker vse vrstice avtorskega besedila pač niso polne –, da je pola okoli 25.000 znakov s presledki. Šele pred kakšnima dvema desetletjema so založniki nenadoma prišli do zamisli, ki so jo avtorji preprosto sprejeli: da je pola 28.800 znakov (kolikor znese 30 polnih vrstic s 60 znaki x 16 strani, kar je seveda nesmisel, saj avtorsko besedilo praviloma nima takšnih vrstic). Pred kakšnim desetletjem pa se je že tako nesprejemljivo štetje znakov v avtorski poli še dodatno zaokrožilo. Navzgor seveda: zdaj obsega pola kar 30.000 znakov. V dveh desetletjih je avtorsko delo samo zato izgubilo petino vrednosti.

Hkrati s tem se prikrito viša norma, koliko pol naj bi prevajalec prevedel na mesec. Še pred dvema desetletjema je

bila na Slovenskem norma štiri pole na vsak delovni mesec oz. 44 pol letno. Že to je bilo nekoliko problematično, saj je tako imel prevajalec letno zgolj mesec dni dopusta, kar je precej pod slovenskim povprečjem. Poleg tega pa takšna norma ni upoštevala prevajalčeve nuje po študijsko-raziskovalnem delu, spričo katerega v povprečju vsaj mesec in pol na leto ne more prevajati. A kakor koli: danes mora zgolj za preživetje prevajalec vsekakor prevesti krepko več kot 44 pol letno.

Problematičen je tudi izračun, po katerem se prevajalčevo delo vzporeja s 36. plačnim razredom. Prav gotovo si prevajalec zasluži višje izhodišče, saj njegovo delo zelo presega kompetence, kakršne se zahtevajo za 36. plačni razred. Poleg tega pa takšna umestitev ne predpostavlja nikakršnega napredovanja, kot so ga skoraj avtomatsko deležni javni uslužbenci. In še več: javnim uslužbencem so poleg plače kriti tudi stroški dela od računalnika in delovnega prostora do stroškov elektrike in čiščenja, ki skupaj znašajo še vsaj polovico stroškov dela. Skratka: če bi prevajalec začetnik za minimalni letni prihodek morda lahko pričakoval zgolj 40.000 EUR, kolikor približno državo v celoti stane uradnik 36. plačnega razreda, pa bi uveljavljeni ali vrhunski prevajalec moral pričakovati mnogo več. Stvarnost je seveda temu žalostno nasprotna, saj so mnogi prevajalci ob mnogo višjih letnih normah pod mejo revščine.

Roki za izplačevanje honorarjev

Podobno pereč je problem rokov za izplačila honorarjev. Že omenjena anketa združenja CEATL ugotavlja, da prevajalci v večini dežel prejmejo avans v določenem odstotku, preostanek honorarja pa mesec po oddaji prevoda. V samo štirih v anketo vključenih državah prevajalci ne prejmejo plačila ob podpisu pogodbe, ampak deloma po oddaji prevoda in deloma po izidu (Norveška, Češka, Slovaška, Slovenija). Zgolj v Litvi je prevajalcu celoten honorar izplačan po izidu prevoda. Če je Slovenija nekdanj poznala avansno plačilo prevajalcu ob podpisu pogodbe, je tovrstno poplačilo danes izjemno redko. Večina slovenskih pogodb v členu Roki plačila namreč predvideva izplačilo honorarja v višini 50 % po oddaji in odobritvi prevoda, preostalih 50 % pa po izidu. Tovrstna praksa je nedopustna, saj na ta način prevajalec nosi tveganje izdaje knjige skupaj z založnikom, pri čemer je njegovo delo že davno opravljeno. Sporno je tudi, da so te določbe vključene v pogodbe za prevode, ki jih subvencionira JAK RS in jih ta torej dopušča, s čimer je prevajalec postavljen v podrejeni položaj v pogajanju z založnikom. Tovrstna zamaknjena izplačila resno ogrožajo položaj prevajalca, ki se mora po eni strani sprizniti z nizkim honorarjem, po drugi strani pa s poznimi, zamaknjenimi izplačili kar resno ogroža prevajalčeva eksistenca.

Ker je tovrstna praksa ob še dodatnem zamujanju založb z izplačili honorarjev postala nevzdržna, je nujno, da se v osnovno pogodbo vnese nekdanje in v razvitem svetu vsesplošno uveljavljeno določilo, ki je za prevajalca edino sprejemljivo, in sicer:

- 30–50 % AH izplačanega ob podpisu pogodbe in
- 50–70 % AH izplačanega po oddaji in uredniški odobritvi prevoda, vendar ne kasneje kot 30 dni po opravljenem delu.

Drugi elementi osnovne avtorske pogodbe

Glede preostalih členov dogovori načeloma že obstajajo in so tudi zajeti v avtorske pogodbe. Med njimi so bolj ali manj utečena določila kot:

- prevajalec brez utemeljitve založnika in ustreznega dodatnega plačila nanj ne prenaša pravice prenosa avtorskih pravic na tretje osebe,
- rok izida naj ne bi presegel 18 mesecev od oddaje rokopisa,
- rokopis mora biti oddan v dogovorjenih rokih, v zvezi s katerimi so določene tudi pogodbene kazni,
- rokopis mora biti oddan v kakovostni in ustrezni obliki,
- prevajalec se zaveže vnesti uredniške in lektorske popravke v dogovorjenem roku,
- založnik se zaveže poravnati tudi pogodbene kazni v primeru zamud pri plačilu honorarja,
- prevajalec prejme določeno število zastonjskih, avtorskih izvodov (običajno pet, pri vsakem ponatisu še tri),
- prevajalčevo ime mora biti navedeno na naslovnici, prvi notranji strani in v kolofonu
- itd.

Marsikaj je torej že dogovorjenega, zgoraj omenjena sporna določila pa jasno kažejo na vrsto neustreznih praks, ki se odražajo v samih avtorskih pogodbah in v dostikrat neustreznem odnosu do prevajalčevega dela ter v neurejenem statusu prevajalskega poklica. S temi izzivi se bo treba v Sloveniji kmalu spoprijeti na vseh ravneh, saj stanje postaja nevzdržno. Pri tem je k pogajanjem za dosego širšega konsenza nujno treba pritegniti vse vpletene strani. Pričujoča predstavitev kočljivih določil obenem opredeljuje pogajalska izhodišča književnih prevajalcev in za nas sprejemljive dogovore, ki bi jih morali doseči s socialnimi partnerji za sestavo korektne avtorske pogodbe, s katero bi se uredila razmerja med deležniki ter razmere na samem knjižnem trgu.